

DE BEDELINGEN BIJ DE UITVAARTMIS IN OOST-VLAANDEREN (19de eeuw)

Frans Van Bost

Inleiding

In de vorige eeuwen waren talrijke gebruiken ingeworteld bij onze voorouders. Vanaf hun geboorte en dit tot aan hun laatste ademtocht werd gans hun levensloop onderworpen aan ongeschreven wetten. Vooral de gebruiken in zwang na een overlijden waren talrijk.

Velen hiervan werden opgetekend en soms uitvoerig beschreven door onze vorsers: bv, hoe men door gesloten luiken, een strokruis voor de deur of een zwarte strik aan de deurknop de buitenstaander te kennen gaf dat er een dode in de woning opgebaard lag.

We zien dat het lijk op een baar, een huifkar of in de dodenwagen door de burens naar de kerk werd gebracht. De kerkvloer werd bedekt met stro. Men voerde de kist drie maal rond de kerk of rond de woning om de geest het spoor te doen kwijt geraken zodat hij niet naar de woning kon terugkeren. Ook het begraven in ongewijde aarde van een zelfmoordenaar waarbij het lijk niet over de huisdrempel naar buiten mocht maar aan een koord rond de hals en door een gat gemaakt onder de dorpelsteen naar buiten getrokken werd, is een volksgebruik dat tot aan het besluit van keizerin Maria-Theresia (1740-1780) behouden bleef.

Talrijk zijn eveneens de gebruiken bij het aankondigen van een overlijden.

Dit geschiedde eerst mondeling aan de familie en de burens. Aanvankelijk werd

ook de veestapel op de hoogte gebracht van het droevig gebeuren!

Daarna kende men het geschreven bericht waarbij via de aanplakbrief, de doodskaart, de doodsbrief en de bidprentjes het overlijden meegedeeld werd.

In onze studie hebben we getracht, door onderzoek van deze drukwerken, de brooddeling in de kerken aan de armen wat meer in het voetlicht te plaatsen.

Naast de talrijke gemeenschappen die de verering van een bepaalde heilige onderhielden, ontstond reeds zeer vroeg in sommige kerken een instelling die zich bekommerde om de armen van de wijk en die hun nood lenigde door uitdelingen van levensmiddelen en andere goederen. Deze instellingen, H. Geest- of armentafels genoemd, ontstonden in de 13de eeuw en kregen hun naam van de grote tafel, achteraan in de kerk, waarop de broden en de andere zaken lagen die na een begrafenis uitgedeeld werden aan de aanwezige armen. Dergelijke instellingen werden beheerd door twee armenmeesters. In talrijke kerken is nog een armenbank aanwezig die de vroegere armentafel verving.

Een mooi voorbeeld vinden we in de 16de - eeuwse kerk van Sint-Jan De Doper in Mechelen.

De linkerbank achteraan in de kerk werd in opdracht van het armenbestuur uitgevoerd door Pieter Valcke in 1784.

Een gesculpteerd muurpaneel stelt Christus voor terwijl hij een brood geeft aan een vrouw.

Armentafels verwierven hun bezittingen door schenkingen van gegoede burgers die bij testament bepaalden dat na een jaarlijkse mis, voor hun zielenheil opgedragen, er een bedeling van brood, tarwe, vis, vlees, hout of turf¹ aan de aanwezige armen zou plaats grijpen. De armensteun was strikt parochiaal. Een vreemdeling (van buiten de parochie) werd van dergelijke bedelingen uitgesloten. Om deze bedelingen in de toekomst te verzekeren schonken deze burgers aan de Kerk een som geld of een stuk grond waarvan de opbrengst de armentafel toeliet haar liefdadigheid te beoefenen in de geest van de weldoeners. In ontelbare testamenten is er sprake van *graan* (tarwe of rogge) of *brood* die na de begrafenisplechtigheid moest uitgedeeld worden. Men was ervan overtuigd dat hoe talrijker de plaatselijke armen in de mis aanwezig waren, hoe sneller de ziel van de aflijvige door hun gebeden, vergiffenis bekam van zijn zonden en de zaligheid verwierf. Deze stelling werd door de Kerk bevestigd. Elke schenking, op die manier verkregen, vergrootte immers het kerkelijk bezit.

De bestudeerde documenten zijn in hoofdzaak terug te vinden in de verza-

melingen van de bibliotheek van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen in het Gentse Museum voor Volkskunde, de Gentse universiteit en enkele privé-collecties.

Rechtstreekse broodbedelingen in natura

De onderzoeker vindt vooral doodsbriefven waarop vanaf omstreeks 1840 de rechtstreekse broodbedelingen worden vermeld. In hoeverre hier sprake was van broodbedelingen in natura of uitreiking van de meer discrete broodkaartjes is niet altijd even duidelijk. De meest voorkomende begintekst die we vonden is: "*La* (of) *Une distribution sera faite* (of) *se fera*" (met één der volgende teksten):

".....à l'atelier de charité" (25 juli 1839) (geen plaats meer zijnde in de voorstelling heeft men deze zin onder de voorstelling gedrukt),

".....dans l'Atelier de Charité"(27 april 1840).

Enkele typisch Gentse voorbeelden:

"*Le pain sera distribué aux pauvres par le bureau de bienfaisance*" (31 oktober 1838).

"*Une distribution de secours sera faite aux pauvres de la ville par les soins de la société de "Sans Nom" et de l'Oeuvre des Veuves*" (9 februari 1895)

Madame JEAN GYS DE MUNTER;
 Monsieur CHARLES GYS;
 Madame Veuve EUGÈNE GYS-BAUDEWYNS;
 Mademoiselle SOPHIE GYS, Mademoiselle MARIE GYS,
 Monsieur EUGÈNE GYS, Monsieur JEAN GYS, Monsieur l'abbé JOSEPH GYS;
 Madame Veuve CHARLES DE MUNTER-VANDERLINDEN;
 Mademoiselle PAULINE DE MUNTER, Mademoiselle MARIE DE MUNTER,
 Monsieur CHARLES DE MUNTER, Mademoiselle MARGUERITE DE MUNTER,
 ont l'honneur de vous faire part de la perte douloureuse qu'ils vien-
 nent d'éprouver en la personne de

MONSIEUR

Jean-Baptiste Pierre Gys,

PHARMACIEN.

MEMBRE HONORAIRE DE LA COMMISSION MÉDICALE PROVINCIALE DE LA FLANDRE-ORIENTALE,
 PRÉSIDENT D'HONNEUR ET MEMBRE FONDATEUR DE L' "UNION PHARMACEUTIQUE" DES FLANDRES.
 MEMBRE DE LA COMMISSION ADMINISTRATIVE DU LABORATOIRE D'ANALYSE DE L'ÉTAT À GAND.

leur Époux, Père, Beau-Frère et Oncle bien-aimé, né à Gand,
 le 29 Avril 1840, et y pieusement endormi dans le Seigneur, le 7 Août 1896,
 muni de tous les Secours de notre Mère la Sainte Eglise.

Ils recommandent son âme à vos pieux souvenirs.

Le Service funèbre (corps présent) auquel vous êtes prié d'assister, sera
 célébré en l'église paroissiale de S. Sauveur, le Mardi 11 Août,
 à 10 1/2 heures du matin.

Les Messes pour Dames seront dites dans la même église,
 de 10 heures à midi.

*L'inhumation se fera immédiatement après le service dans le caveau de famille
 à Gentbrugge lez-Gand.*

Une distribution de pains sera faite aux pauvres par les soins de la Société de S' Vincent de Paul
 et des petites Sœurs des pauvres.

Les trentaines se diront à la même église. À partir du Mercredi 12 Août, à 9 heures,
 et en l'église des RR. PP. Carmes Déchaussés. À partir du lundi 21 Septembre, à 9 heures.

On se réunira à la maison mortuaire rue St-Sauveur 12, à 10 heures.

R. I. P.

A la demande du défunt, on est prié de ne pas envoyer de couronnes.

Gand, le 8 Août 1896.

*Doodsbrief van
 Jean-Baptiste
 Pierre Gys, Gent
 29 april 1840-
 Gent 1896
 Verzameling
 Universiteit Gent*

Monsieur FÉLIX LAGRANGE-VAN HEUVERSWYN ;
 Madame Veuve JOSEPH VERCAUTEREN-VAN HEUVERSWYN ;
 Monsieur et Madame JULES VAN HEUVERSWYN-LATTE ;
 Mademoiselle MARIE COLPAERT ;
 Monsieur et Madame Désiré COLPAERT-BLIECK ;

Les petits-enfants et arrière petits-enfants ;

ont la douleur de vous faire part de la perte irréparable qu'ils viennent d'éprouver en
 la personne de

DAME

Sophie Constance SIMOENS

*Veuve en premières nocces de Monsieur Désiré VAN HEUVERSWYN, et en
 secondes nocces de Monsieur François COLPAERT,*

leur Mère, Belle-Mère, Aïeule et Bis-Aïeule bien aimée, née à Harlebeke le 2 Juin 1809,
 et enlevée à leur affection le 7 Juin 1898, munie des Secours de la religion.

*Le Service funèbre (corps présent), auquel vous êtes prié d'assister aura lieu le
 Vendredi 10 Juin, à 3 heures de relevée, en l'église paroissiale de Gendbrugge.*

L'inhumation aura lieu immédiatement après au caveau de famille à Gendbrugge.

Des Messes pour le repos de son Âme seront dites en la chapelle de St Antoine, rue Van Houtto, Gendbrugge.

UNE DISTRIBUTION DE PAINS SERA FAITE AUX PAUVRES, APRÈS LE SERVICE.

On recommande son Âme à vos pieux souvenirs.

Gendbrugge, le 8 Juin 1898.
 rue de l'église, 169.

On est prié de n'envoyer ni couronnes ni fleurs.

M. M.

Vous êtes priés d'assister au service funèbre qui sera célébré Samedi 29 Septembre 1855 à dix heures et demie du matin, à l'église paroissiale de Notre Dame Saint Pierre, pour le repos de l'âme de Monsieur

Ignace Joseph Martin Chimp,

*Lieutenant-Général Commandant supérieur de la garde civique de Gand,
Commandeur de l'ordre de Léopold,*

*Commandeur de l'ordre impérial de la Légion d'honneur &c &c
décédé à Gand, le 20 Septembre 1855, à l'âge de 73 ans 10
mois, muni de tous les sacrements de notre Mère la Ste Eglise.*

*Les messes pour Dames, seront dites dans la même église de 10 heures à midi.
Les distributions de pains seront faites par les soins de la Société philanthropique des anciens
frères d'armes de l'Empire.*

Doodsbrief van
Ignace Joseph
Martin Chimp;
luitenant-gene-
raal commandan-
van de burger-
wacht, overleden
te Gent op 20
september 1855
op 73 jaar en 10
maanden
Verzameling
Universiteit Gent

M. M.

Le service funèbre pour le repos de l'âme de Monsieur
JOSEPH JEAN VAN CROMBRUGGE, *Avocat, Bourgmestre de la*
ville de Gand, ancien Membre des Etats Généraux, Conseiller
d'Etat en service extraordinaire, Administrateur de l'Intérieur,
etc. etc. Chevalier des Ordres royaux du Lion Néerlandais et de
Leopold, décédé le 10 Mars 1842, à l'âge de 71 ans et 6 mois, muni
des Sacrements de notre Mère la Sainte Eglise, aura lieu à
l'église Cathédrale de St. Pierre, le 19 Mars 1842, à 10 heures et demie.

Vous êtes priés de vouloir y assister.

*N.B. Les Messes pour les Dames se diront de dix heures à
midi à l'église des Dominicains.*

*Le même jour le Bureau de Bienfaisance fera une distri-
bution générale de pains à tous les pauvres de cette ville.*

Doodskaart van
Joseph-Jean van
Crombrugge,
advocaat en bur-
gemeester van
Gent, overleden
te Gent op 10
maart 1842, op
71 jaar en 6
maanden
Verzameling Fran-
Van Bost Gent

Uitzonderlijk is de laatste wilsbeschikking van Jean Henri Schoorman, overleden op 5 februari 1843, die de geestelijke bestuurder was van het gesticht H. Antonius voor oude vrouwen.

We lezen op zijn doodskaart onderaan: *"Une somme fixée par le défunt sera remise le plutôt possible à chacun de M.M. les curés des paroisses de cette ville pour être distribuée aux pauvres."* (6 april 1843)

Ook in kleine Oost-Vlaamse gemeenten werden gelijkaardige teksten op de doodskaarten en doodsbrieven gevonden, onder andere in Ledeberg, Oostakker, Evergem, Lochristi, Zwijnaarde, Zaffelare. (zie bijlage 1). Rechtstreekse bedelingen van brood hielden in vele dorpen en gemeenten lang stand. We vinden dit gegeven bijvoorbeeld nog op de doodsbrief van Sidonie Maria Blanckaert overleden op 26 februari 1933 in Maldegem waar onderaan staat: "MET BROODDEELING".² Een mondelinge mededeling van Marie De Vriendt, echtgenote van bakker Vermeire uit Assenede, leerde ons dat er nog rechtstreekse bedelingen in Assenede plaats grepen na de Tweede Wereldoorlog. Ze verklaarde namelijk dat ze samen met haar dochter tot in 1947, achteraan in de dorpskerk aan de armenbank, na de begrafeningen nog brood uitdeelde aan de personen die

ondersteund werden door het "Armenbureel" (de openbare onderstand).

Op de doodsbrief van E.H.A. Chevalier van Outryve d'Ydewalle, burgemeester van Ruddervoorde, zien we dat hij op 24 mei 1902 een kerkdienst liet doorgaan, maar ook op 26 mei in zijn geboortestad Brugge. Hier wordt op 28 mei nog een dienst gehouden door de armenmeesters van de stad. Tijdens de verschillende diensten werden broden aan de armen gegeven.

Op de doodsbrief van Marie-Thérèse Sylvie Van den Bossche, overleden te Aalst op 4 november 1897, is er sprake van meerdere bedelingen:

"Des distributions de pains seront faites par l'intermédiaire des Oeuvres Charitables de la ville".

Eén van de zeldzame vroege doodsbrieven in het Nederlands is deze van Marie-Julie Dewilde, gestorven op 30 september 1863, waarin vermeld staat dat na de dienst van 8 oktober: *"Eene uitdeling van Brood zal aen den Armen der gemeente Gendbrugge gedaen worden"*.

In de verzameling van de K.B.O.V. zijn weinig doodskaarten en doodsbrieven van buiten onze provincie aanwezig en slechts een paar vermelden een bedeling.

Eén doodskaart was van François René Bousen, bisschop van Brugge, overleden op 1 oktober 1848 en waarvan de

✠
M

La Douairière VAN MERRIS, née VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; la Douairière BAILLIEU d'AVRINCOURT, née VAN OUTRYVE d'YDEWALLE;

La Douairière VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; la Douairière CHARLES VAN OUTRYVE d'YDEWALLE;

Le Chevalier et Madame VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leurs filles; le Chevalier et Madame EUGÈNE VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leur fils; le Chevalier HENRY VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; le Chevalier et Madame CLÉMENT VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leurs enfants; Monsieur ROBERT RAPAERT DE GRASS, Madame ROBERT RAPAERT DE GRASS née VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leurs enfants; le Baron MAZEMAN DE COUTHOVE et la Baronne MAZEMAN DE COUTHOVE née VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; Monsieur ADHÉMAR DE THIBAUT DE BOESINGHE, Madame ADHÉMAR DE THIBAUT DE BOESINGHE née VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leur fils; Mademoiselle CÉCILE VAN OUTRYVE d'YDEWALLE;

Le Chevalier et Madame EMMANUEL VAN OUTRYVE d'YDEWALLE et leurs enfants; le Chevalier STANISLAS VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; le Chevalier ANDRÉ VAN OUTRYVE d'YDEWALLE; Mademoiselle MARIE-THÉRÈSE VAN OUTRYVE d'YDEWALLE;

Le Baron et la Baronne BETHUNE et leurs filles; le Baron JOSEPH BETHUNE; le Baron et la Baronne FRANÇOIS BETHUNE; le Baron et la Baronne EMMANUEL BETHUNE et leur fils; Monsieur et Madame DE LA COURT d'ONSENOORT, leurs enfants et leur petit-fils; Sœur MARIE-THÉRÈSE BETHUNE, des Pauvres Claires-Colettines; Mademoiselle la Baronne THÉRÈSE BETHUNE; ont l'honneur de vous faire part de la perte douloureuse qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

MESSIRE

EMMANUEL - HENRI - AUGUSTIN

Chevalier van Outryve d'Ydewalle,

BOURGMEESTRE DE RUDDERVOORDE,

ANCIEN CONSEILLER PROVINCIAL, ANCIEN BOURGMEESTRE D'OOST-ROOSBEKE,
MEMBRE DE LA NOBLE CONFRÉRIE DU SAINT-SANG,

CHEVALIER DE L'ORDRE DE LÉOPOLD,

DÉCORÉ DE LA CROIX CIVIQUE DE 1re CLASSE,

leur frère, beau-frère, oncle, grand'oncle et arrière-grand'oncle bien-aimé, né à Bruges le 29 Janvier 1829, y pieusement décédé le 21 Mai 1902, muni des Sacrements de Notre Mère la Sainte Eglise.

Le service funèbre, suivi de l'inhumation dans le caveau de famille, aura lieu en l'église de RUDDERVOORDE, le Samedi 24 Mai 1902, à dix heures et demie.

IL Y AURA UNE MESSE POUR LES DAMES.

Un train vicinal quittera Bruges (Grand'Place) à neuf heures. — Un train vicinal spécial quittera Ruddervoorde pour Bruges à une heure.

Un second service sera célébré en l'église paroissiale de SAINTE WALBURGE, à Bruges, le Lundi 26 Mai 1902, à onze heures.

IL Y AURA UNE MESSE POUR LES DAMES.

Un troisième service, de la part de MM. les Maîtres des Pauvres, sera célébré en l'église paroissiale de SAINTE WALBURGE, le Mercredi 28 Mai, à neuf heures.

Des distributions de pains seront faites aux pauvres à Ruddervoorde et à Bruges.

Les autres services et les messes de quarantaine seront annoncés ultérieurement.

Ils recommandent son âme à vos prières.

(On est prié de n'envoyer ni fleurs ni couronnes.)

*Doodsbrief van
Emmanuel-
Henri-Augustin
chevalier van
Outryve
d'Ydewalle, bur
gemeester van
Ruddervoorde,
geboren te
Brugge op 29
januari 1829 en
er overleden op
21 mei 1902
Verzameling Fran-
Van Bost Gent*

Doodskaart van
François-René
Boussen, bisschop
van Brugge, over-
leden te Brugge
op 1 oktober 1848
op 73 jaar en 10
maanden
Verzameling
Bibliotheek
K.B.O.V., Gent.

lijkdienst plaatsgreep op 4 oktober in de kathedraal 'Saint-Sauveur' te Brugge. We lezen onderaan de afbeelding: *"Pareil service sera célébré dans toutes les paroisses de la Ville, le lendemain 5 octobre, à la même heure. Ce service sera suivi d'une distribution générale de Pains aux Pauvres, conformément à la volonté du Prélat défunt"*.

Ook de doodsbrief van de Eerwaarde Heer Constant De Praetere, pastoor van Roeselare (29 mei 1911) vermeldt *"Brooddeel aan de leden van het genootschap van den H. Vincentius à Paulo."*³

We vermoeden dat de bedelingen meestal zonder een aankondiging op de doodsbriefen plaatsgrepen. In vele gemeenten werd het na 1750 de gewoonte een grote aanplakbrief (60 x 40 cm) in het kerkportaal uit te hangen en deelde men na de dienst bidprentjes uit aan de aanwezige personen. In Gent beperkte het gebruik van de doodsaffiche zich tot de doods aankondiging van de leden van de koninklijke familie en prominenten. Eén van deze grote aanplakbrieven in ons bezit op naam van Jean-Guillaume Cuvelier, oud-burgemeester van Neufchâteau

Juifvrouw PELAGIE DE PRAETERE ;
 Heer en Vrouw CONSTANT BRUYNEEL-DE PRAETERE en hunne kinderen JOSEPH,
 AIMÉ en MARTHA ;
 Eerw. Heer ALPHONSE DE PRAETERE, pastor te Kerkhove ;
 Eerw. Heeren Onderpastors

laten U met droefheid doch met christene gelatenheid weten het pijnlijk en
 onherstelbaar verlies, dat zij komen te ondergaan in den persoon van
 hunnen Broeder, Schoonbroeder, Oom en Pastor,

EERWEERDEN HEER

Constant DE PRAETERE

Pastor van O. L. Vrouwekerk te Rousseleare

*geboren te RUYSELEDE, den 3 Mei 1847, en godvruchtig in den Heer ontslapen den
 24 Mei 1911*

De plechtige lijkdienst gevolgd van de begraving tot dewelke gij vriendelijk wordt
 uitgenoodigd, zal plaats hebben in de Kerk van O. L. Vrouwe, op **Maan-
 dag 29 Mei om 10 ure.**

Vergadering ten Sterfhuize om 9 1/2 ure.

De Lessen zullen gezongen worden den **Zondag 28 Mei om 4 ure namiddag.**

Zij bevelen zijne ziel in uwe godvruchtige gebeden.

Brooddeel aan de leden van het genootschap van den H. VINCENTIUS A PAULO.

R. I. P.

Drukkerij St Jozef, St-Hubrechtstraat, 21, Rousseleare.

*Doodsbrief van
 Constant De
 Praetere, pastoor
 van de O.-L.-
 Vrouwekerk te
 Roeselare, gebo-
 ren in Ruislede
 3 mei 1847 en
 overleden te
 Roeselare op 24
 mei 1911.
 Verzameling Fran-
 Van Bost Gent*

(gestorven op 16 maart 1855) vermeldt onderaan: *"Après les obsèques on fera une distribution d'argent aux pauvres de la Commune qui y auront assisté, d'après la volonté du défunt. On invite parents et amis à y assister. Requiescat in Pace."*⁴

We vonden aanwijzingen dat ook in het noorden van Frankrijk broodbedelingen plaatsgrepen.

Op twee doodsbrieven stond links onderaan, in zeer kleine druk op drie of vier lijnen, het volgende te lezen:

"Des pains seront distribués aux pauvres de la paroisse par les soins des Soeurs de Charité" (Lille 5 Février 1898)

en op de tweede:

"Des pains seront distribués aux pauvres de Bourbourg et Bourbourg-Campagne, par les soins des Membres des Bureaux de Bienfaisance."
(21 maart 1898).

Behalve wanneer het uitdrukkelijk anders vermeld werd, bevinden al deze doodskaarten en doodsbrieven zich in de verzameling van de bibliotheek van de K.B.O.V..

Broodbedelingen: het gebruik van bonnen of kaarten

In plaats van het aantal "cartes" werden vanaf 1840 ook onderaan de doodskaart

rechtstreekse bedelingen van kaarten of broden vermeld met de volgende teksten:

"les cartes de pain seront distribuées aux pauvres..."

...de la paroisse de Saint-Sauveur"

(Gent 26 augustus 1840).

...de la paroisse de St. Pierre"

(Gent 1 september 1840)

Bij de begrafenis van Ferdinand Lousbergs werden 5528 broden uitgedeeld: *"Schuld aan de bakker voor de levering van 5528 broden, uitgedeeld aan de armen op de dag van de uitvaart: 3164 franken en 64 centiemen."*⁵ De naam van de bakker werd niet vermeld. Gezien het onmogelijk was een zo groot aantal broden te bakken en uit te delen op één dag, veronderstellen we dat er broodbonnen uitgedeeld werden na de dienst in de Sint-Baafskathedraal en in de Sint-Stefanuskerk waar de goedkope dienst voor de vrouwen plaats greep. De broodbonnen hadden dan een geldigheidstermijn van enkele weken, zodat aan de bakker respijt werd gegeven om de bestelling uit te voeren. Aan de hand van de gegevens in verband met de begrafenis van Burggravin Vilain XIII (bijlage 2) stelden we vast dat voor de verwerking van acht zakken tarwe er reeds drie bakkers in de weer waren. Zelfs indien we veronderstellen dat er honderd broden uit één zak tarwe kun-

nen gebakken worden, wat onmogelijk is, dan bekomen we nog maar 800 broden. Men kan ook veronderstellen dat de familie van Ferdinand Lousbergs een beroep heeft gedaan op de bakkersnering welke dan de uitvoering van de bestelling verdeeld heeft onder haar leden.

We zien geen andere mogelijkheid om 5528 broden op een korte termijn te leveren en uit te delen.

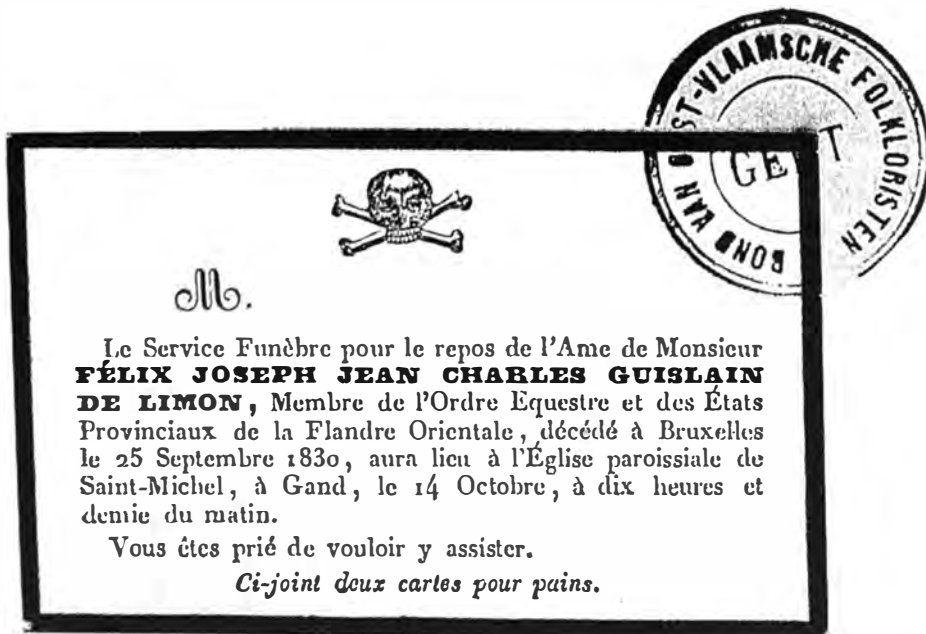
Het behoorde eveneens tot de traditie dat de nabestaanden een hoeveelheid graan aankochten om brood te bakken en uit te delen aan de armen.

Als voorbeeld halen we hier een gedeel-

te aan uit het testament van Isabelle Claire Lauwers een 'gestede begijntien' die bij akte van 28 december 1772, opgemaakt door notaris Johan Carel de Munck uit Heusden, het volgende bepaalde:

"....dat ten dage van d' uytvaert aan d'armen uytgedeelt zal worden tien sacken tarwe geconverteert (omgezet - veranderd) in brooden met "caertjens ofte looden " waarmede de vrienden ende kennissen der testatrice op de voornoemde uytvaert sullen worden begroet..."⁶

Wie recht had op een brood kreeg dus een loodje of een kaartje. Loden waren penningen, in lood of tin geslagen of

Doodskaart van Félix Joseph Jean Charles Guislain de Limon, overleden te Brussel op 25 september 1830.

Verzameling Bibliotheek K.B.O.V., Gent.

gegoten, die op de voorzijde een heilige of de H. Geest voorgesteld als een duif afbeeldt en op de keerzijde een waarde-cijfer of de naam van het product vermeldt, dat men bekwaam bij het afgeven van het loodje. Gilden gebruikten ze ook als aanwezigheidspenning waarbij een boete vermeden werd, opgelegd aan de afwezige gildebroeders. Bij de brandweer kregen de aanwezige brandweerlieden, bij ons, na de brand een loodje of "méreau" en dit tot in de eerste helft van de negentiende eeuw. Dit konden ze dan later inruilen tegen een vastgestelde waarde. In Nederland

waren de genummerde loodjes in bezit van de brandweermannen die deze aan de brandweermeester overhandigden als ze bij het blussen aanwezig waren.

"Caertjes" waren bonnen in karton die in de 18de eeuw de loden penningen begonnen te vervangen. De penningen verdwenen bijna helemaal⁷ wanneer tijdens de Franse revolutie de talrijke gilden en ambachten werden afgeschaft.

In de eerste helft van de 19de eeuw ziet men ook onderaan de doodsberichten de vermelding gedrukt "une carte, deux cartes" of meer. Het hoogste cijfer dat we vonden was "quatre cartes". Soms

MM

Vous êtes priés d'assister au Service funèbre qui sera célébré Vendredi prochain, le 10 de ce mois, à dix heures du matin, dans la Cathédrale de S. Bavon, pour le repos de l'âme de Sa Grandeur Monseigneur **JEAN-FRANÇOIS VAN DE VELDE**, le vénérable Evêque de ce Diocèse, décédé le 7 de ce mois, à dix heures et demie, après une maladie de deux ans, muni des Saints Sacrements de notre Mère la Sainte Église, à l'âge de 58 ans, onze mois.

Que ses fidèles Diocésains donnent quelques prières pour l'âme de celui qui n'a pas mis des bornes à son zèle et à sa charité pour eux.

R. I. P.

Cartes.

*Doodskaart van
Jean-François
Van De Velde,
bisschop van
Gent, geboren te
Boom op 8 sep-
tember 1779 en
verleden te Gent
op 7 augustus
1838.*

Verzameling Frans
Van Bost Gent

was enkel het woord "carte(s)" gedrukt en werd er plaats voorzien om het aantal bij te schrijven.⁸

We weten niet met zekerheid of de kaarten aan de aanwezige uitgenodigde personen in de kerk werden uitgereikt of bij het overlijdensbericht werden gevoegd.

Wij houden het bij de tweede stelling. In het tweede kwart van de 19de eeuw ontstond er immers een beroep dat slechts een halve eeuw stand hield: namelijk de "caertjesdraeger". Deze was belast met het "uitroepen van verloren voorwerpen" en het "het dragen van overlijdens- en andere berichten naar de vermelde adressen".

Wij vermoeden dat het vermelden van het aantal "carte(s)" een soort van controle was op de zogenaamde "caertjesdragers".

In elk geval waren het de familieleden en de bekenden die de kaarten ontvingen en die aan de armen hunner keuze gaven. Deze armen konden dan de verkregen kaarten op het opgegeven adres omruilen.

Doodsbrieven waarop twee broodbonnen om uit te knippen gedrukt stonden zijn eerder zeldzaam.⁹

De doodsbrief van Josse Liévin Van den Bemden d'Overwaeter, overleden 4 januari 1869 te Gent, bevat, onderaan op de doodsbrief, twee broodbonnen, elk in een sierlijstje:

Goed voor Een brood
van 1 kilo
1° soort mercurial¹⁰
bij
KAREL DE CORTE

Brabanddam ,74 te Gent, eerste soort

De doodsbrief van Thérèse-Philippine-Fernande Blommaert, overleden op het kasteel van Heusden op 6 juni 1878 heeft onderaan twee broodbonnen elk in een sierlijstje met bovenaan links een kleine "F"¹¹:

Van de Vijver
Bakker
Nederpolder 8
1 1/2 kilo eerste soort
Goed tot 31 augusti 1878

De doodsbrief van Eugénie Van Aken, overleden te Gent op 14 februari 1890, draagt onderaan twee omlijnde broodbonnen met boven elke bon de letter C.V.¹²

We. VAN WAEYENBERGHE
Phenix-straat 12
1 kilo brood 1ste soort
Gangbaar tot 31 Maart 1890

Een doodsbrief waarvan beide bonnen uitgeknipt werden vermeldt ook nog in de tekst: "*Une distribution de pains se fera après le service aux pauvres de la commune*". (St.-Denijs-Westrem, waar

de lijkdienst plaatsgreep). Deze doodsbrief van François Benoit Louis Herman, overleden te Gent op 18 januari 1876, is gedrukt te Gent bij "V. Gevaert, rue digue de Brabant", zodat de broodbonnen hoogstwaarschijnlijk een adres droegen van een Gentse bakker waar ze omwisselbaar waren.¹³ We hebben hier dus te maken met broodbonnen voor de Gentse armen en een rechtstreekse broodbedeling in St. Denijs-Westrem. Op de doodsbrief van Charles Stanislas François Xavier De La Croix, overleden te Gent op 2 juli 1886, ziet men onderaan twee broodbonnen waarvan niet alleen de geldigheidsdatum verschillend is, maar ook adres en bakker verschillen.¹⁴

Links leest men:

V.C.D
 GOED VOOR 1 KILO BROOD
 1ste soort
 Geldig van 10 Juli tot 10 Augusti
 bij Helleputte
 Goudenleeuw-plaats, Nr 5

en rechts

V.C.D.
 GOED VOOR 1 KILO BROOD
 1ste soort
 geldig van 6 juli tot 6 Augusti
 bij Prosper Verpaele
 Bellevue-straat, 3

Tenslotte vermelden we nog een doodsbrief, ter nagedachtenis van Laure-Reine-Frédérique-Emile-Guidone-Ghis-laine Barones Van Zuylen van Nyevelt,

overleden op 17 november 1877, met broodbons in een sierlijstje elk af te halen op een verschillend adres.¹⁵

Links staat de volgende tekst:

P.R.Goetgeluck
 Z.N. Bakker
 Brabantdam 66 Gent

Goed voor 1 1/2 kilo brood, 1° kwaliteit
 Geldig tot den 15 December 1877

En rechts:

Aug. Van de Maele
 Z.N. Bakker
 Korte Meir, 16, Gent

Goed voor 1 1/2 kilo brood, 1° kwaliteit
 Geldig tot den 15 December 1877

Doodsprentje van Maria Ommeganck, overleden te Antwerpen op 8 december 1876 op 47 jarige leeftijd

Verzameling Haerijck, Wakken

Nog zeldzamer dan de doodsbrieven met broodbonnen is een uniek exemplaar van een doodsprent uit een privé-verzameling.¹⁶ Het betreft hier de doodsprent van Maria Ommeganck, overleden te Antwerpen op 8 december 1876, waarop men onderaan leest: "Goed voor een Brood" met links op "Goed" een kleine sierstempel als bewijs dat het brood afgehaald werd

Kaartjes van St. Vincentius a Paulo

In onze verzameling berusten enkele kaartjes van het genootschap St.-Vincentius a Paulo. Enkel broodkaartjes werden uitgereikt tijdens uitvaarten. De rest (rijst, kolen) waren enkel voor de armenbedeling en komen hier niet ter sprake.

Ze hebben oorspronkelijk gediend voor een halve kilo brood. Een (aangebrachte) vlek verbergt het schuine streepje en de twee van 1/2 kilo. Ze geven allen een ingekaderde tekst van vier lijnen:

"Genootschap van den H. Vincentius a

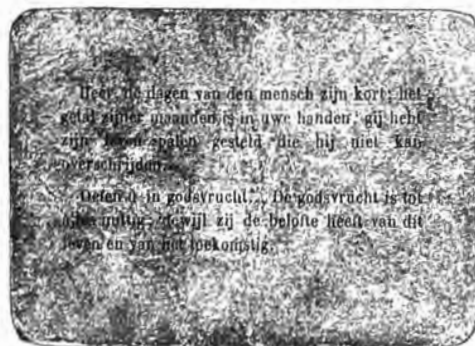
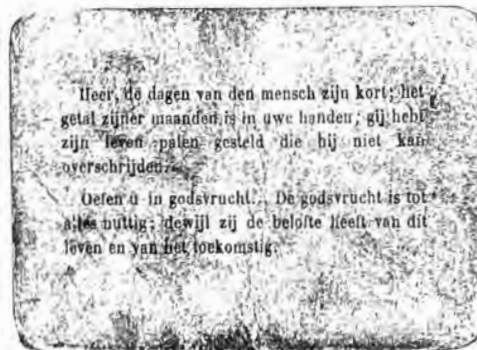
Paulo

Conferentie H. Jacobus

Goed voor

een brood van 1 (plek)kilo"

en op twee lijnen de naam en het adres van de bakker. De broodbonnen hebben schuin in de rechterbovenhoek een opgedrukte ovale stempel met tussen

Broodkaart van Sint-Vincentius a Paulo, het brood werd geleverd door bakker Standaert aan de Vlasmarkt. Verzameling Frans Van Bost Gent

twee lijnen: " Société de Saint (boven) en Vincent de Paul (onder) en daartussen in het middenveld "GAND"

Eén bon uitgezonderd hebben ze allen nog een dwarse overdruk tussen twee lijnen, gaande van de linker benedenhoek naar de rechter bovenhoek: "Goed voor eenen kilo"

Al deze kaartjes, uit het einde van de vorige eeuw, hebben een witte keerzijde bedrukt met christelijke citaten en vermanende spreuken.

Besluit

Reeds zeer vroeg in de middeleeuwen ondersteunde men de armen door brood- en andere bedelingen. Dit gebeurde meestal achteraan in de kerk aan een bank of een tafel. Deze tafel gaf haar naam aan de talrijke instellingen die reeds in de 13de eeuw, onder de naam H. Geesttafel, er voor zorgden dat de giften van de gemeente of van bemiddelde personen geregeld aan de noodlijdende bedeeld werden.

Deze instellingen maakten, naast de rechtstreekse bedelingen van voedingswaren, ook gebruik van loden en tinnen penningen, welke na de kerkelijke dienst aan de aanwezige armen gegeven werden. Deze konden ze later dan omruilen tegen de waren waarop de penning recht gaf.

In het begin van de 19de eeuw kwamen

broodbonnen of -kaarten in de plaats van de metalen penningen. Deze kaarten werden aan huis bezorgd door "caertjesdragers", een beroep dat op het einde van de 19de eeuw verdween.

De betere organisatie van het postwezen, waardoor de briefport niet meer betaald werd door de bestemming maar door de afzender zal bij het verdwijnen van de "caertjesdragers" wellicht een rol hebben gespeeld, evenals de rechtstreekse bedeling van brood of broodkaarten. Nu en dan vinden we nog een late vermelding van dit beroep. Een sterfhuisrekening van Verschaev-Ledure (Ieper 1874) geeft ons, in de eindrekening opgemaakt door de weduwnaar Verschaeve, de vermelding dat er 2 fr betaald werd aan de "Porteurs des cartes".¹⁷ Van broodbedelingen zelf vinden we nog hier en daar sporen tot bijna rond het midden van de 20ste eeuw.

Voetnoten

1. Turf werd gevonden in moerassige gebieden. Het werd in blokvorm uitgestoken en gedroogd. Deze brandbare "aardsoort" gaf maar een geringe warmte in de haard.
2. Universiteit Gent, handschriftenzaal, verzameling doodsbrieven.
3. Verzameling Frans Van Bost.

4. Verzameling Frans Van Bost.
5. COOLENS Elke, *Werking van de Gentse Burgerlijke Godshuizen (1820-1925)*. Gent, RUG (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis). Gent 1997, p. 142.
6. Met dank aan mevrouw De Vriendt-Morès voor de informatie. Andere voorbeelden in bijlage 2.
7. Hier en daar werden er nog loodjes gebruikt, bij voorbeeld na de catechismusles of bij een andere liefdadigheidsinstelling. De Commissie voor Openbare Onderstand van de Stad Gent, nu O.C.M.W., gebruikte nog kaartjes en geelkoperen penningen tot aan de Eerste Wereldoorlog.
8. In het boek "*Rendez-vous met Magere Hein*" (Gent, Museum voor Volkskunde, 1986) wordt op pagina 25 een verkeerde uitleg aan deze getallen gegeven. Men leest er: "...Deze naamkaartjes vergezelden de doodskaart, waarop onderaan het aantal bijkaarten was vermeld."
9. In het boek "*Rendez-vous met Magere Hein*" vinden we op pagina 62 de enige vermelding die we kennen van dergelijke doodsbrieven: "...Te Gent kwam ook het systeem van broodkaartjes op de rouwbrieven voor. Elders vindt men daar minder sporen van."
10. Een mercuriaal is een brood dat volledig beantwoordt aan de wettelijk normen van gewicht, prijs en kwaliteit.
- 11-14. Gent, universiteitsbibliotheek, handschriftenzaal, verzameling doodsbrieven. Met dank aan mevrouw Jeanine Schoone voor de informatie.
15. Verzameling mevrouw De Vriendt-Morès.
16. De heer Haerijnk uit Wakken.
17. Het origineel stuk is in bezit van Frans Van Bost. Tekst gepubliceerd in: "*Rendez-vous met Magere Hein*", p. 30.

Bijlagen

Bijlage 1:

Doodskaarten en -brieven bewaard in de Bibliotheek Kon. Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen

- La (of) Une distribution de(s) pain(s) se fera (of) sera fait(s)" :.....
par les soins de l'Administration des pauvres de la susdite Commune"
 (Ledeberg 2 juli 1834)
-aux pauvres de la Commune d' Oostacker"(23 april 1838)
-à Ledeberg " (23 december 1841)
-à Everghem " (29 mei 1843)
- aux pauvres de la Commune" (Loochristy 27 mei 1876)

-aux pauvres de la ville et de la Commune (Gent en Swynaerde)"
(9 & 11 januari 1892)
-aux pauvres par les soins de la Société de St. Vincent de Paul à Gand et à Tronchiennes " (4 januari 1893)
-aux pauvres à Gand et à Saffelaere " (8 februari 1893)
-aux pauvres de la Commune de Zulte et par les soins du bureau de bienfaisance et de la Société de St. Vincent de Paul" (26 mei 1896)
-aux pauvres de la commune d'Oostacker & au pauvres de Gand par les soins des soeurs de St. Vincent de Paul " (4 juli 1896)
-aux pauvres de le Commune d'Oostacker & aux pauvres de Gand par les soins de la Société de St. Vincent de Paul " (8 juli 1896)
-aux pauvres, aux mères chrétiennes et aux écoles gardiennes, par les soins des Messieurs les membres du clergé de la paroisse et de la Société de St. Vincent de Paul" (Mont- St. Amand -21 november 1896)
-aux pauvres "(Hamme 29 november 1897)
-aux pauvres, après le service" (Gendbrugge 10 juni 1898)
-aux pauvres par les soins des Sociétés de St. Vincent de Paul de Gand et de Mont-St. Amand" (24 augustus 1898)
-aux pauvres des communes de Leeuwergem et d'Elene par les soins du Bureau de Bienfaisance" (22 oktober 1898)
-aux enfants des écoles pauvres de Mont- St. Amand et de la Visitation du Sacré Coeur" 25 mei 1899)
-par les soins du bureau de bienfaisance de Saint-Laurent"(22 oktober 1895).

Bijlage 2:

Rechtstreekse bedelingen van kaartjes en broden

Enkele interessante gegevens over de broodbedelingen bij uitvaarten of jaargetijden, troffen we aan in het Fonds "De Vliegende Bladen" dat berust in de Gentse Universiteitsbibliotheek (handschriftenzaal) map II B 37: nota's Boulanger 1779 en 1786. Het zijn vier ontvangsbewijzen, ondertekend door drie verschillende bakkers, betreffende de levering van armenbrood bij de uitvaart van Burggravin Vilain XIII:

*”Door order van Mijnheer Den Burggrave De Vilain XIII hoog-Bailliu
ghebacken en ghelevert vier sacken Arembroodt voor het uitvaert van de
Burggravinne de Vilain XIII den 19 july 1779 ten prijse van een pont sestien
schellingen de sack.*

ontfane in hande deser den 15 september 1779

Aegidus de Meiy 7 - 4 - 0

f° 43 - 4

4 sacs

II B 37”

(4 zakken aan 1 pond 16 schellingen =aan 4 maal 1 pond =4 pond plus 4 maal 16 schellingen = 64 schellingen; 1 pond is gelijk aan 20 schellingen ; 64 schellingen is gelijk aan 3 pond en 4 schellingen, dit maakt 4 pond plus 3 pond en 4 schellingen en is dus 7 pond en 4 schellingen) Deze rekening staat eveneens afgebeeld in het boek: *”t Is voor de Bakker”*. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, 1986, p.49.

*”den onderschreven bekenne ontfangen te hebben uyt ter handt van mijn heer
hogbaliu(sic) over het leveren ende backen van twee sacken terwen brooden
voor het uytvaert van mijvrauwe den 19 julij 1779 ten avonanten van een pondt
sesttien schellingen groote corant (courant) de sack samen 3 - 12 - 0 (3 pond en
12 schellingen) actom (actum) desen 15 september 1779*

Mr Carbonnelle

3 - 12

f° 21 - 12

2 sacs ”

*”Gelevert ten dienste van mijnheer vilain XIII door J. Van Vlaenderen ———
op den 19 july 1779 geleverd en gebacken twee sacken terwen Broot voor de
distributie aen den aermen voor het uytvaert van mevrouw sijne huysvrauwe
comt per sack*

1 - 16 - 0

comt tsaemen voor twee sacken

3 - 12 - 0

2 sacs ”

*”ontfaen van mijnheer vilain de somme van drij pont twaelf schellijngen courant
over de leverijng hier boven vermeld desen 15 7ber 1779*

J Van Vlaenderen

f° 21 - 12

II B 37 ”

Bakker J. Van Vlaenderen heeft ook op 21 juli 1779 een aantal broden geleverd om uitgedeeld te worden aan de armen. We veronderstellen dat dit tijdens een dienst was voor de vrouwen of een dienst in de kerk van de gemeente waar hun kasteel stond.

”Ontfangen van mijnheer den graeve vilain XIII hoogbailliu der stadt van ghendt(?) de somme van drij ponden twaalf schellijngen groote Courant over het leveren ende backen van twee sacken tarwe broon (broden) voor het uytvaert van mevrauw villain ter saliger memorie gedistribueert aenden armen op den 21 julij 1779 ä 36 schellijngen par sac actum desen

25 augustus 1779 *J. Van Vlaenderen*

3 - 12 - 0 ”

Bijlage 3:

Lijst van bakkers vermeld op de brood- en andere kaartjes van het genootschap Sint-Vincentius a Paulo. Verzameling Frans Van Bost

We kennen de volgende gekleurde exemplaren:

- geel - met het adres: J. Standaert, Vlasmarkt n° 17 (werkzaam tussen 1886 en 1901)*
- roze - met het adres: B. De Stoop, Goudstraat n° 6*
- roze - doorstreept en vervangen door: Mahieu, bij St.Jacobs 28*
- blauw - met het adres H. Boonants, Zondernaamstraat n° 15*
- blauw - overkleefd met het adres: R. Stevens-Waterloos, Dampoortstraat n 7*
- blauw-groen - met adres: J. De Conynck-Witmer, Vrijdagmarkt 11*
- mauve - met adres: J.B.Van de Moere, Steendam 32*
- mauve - dezelfde kaart zonder de dwarse overdruk*
- oranje - met adres: K. Geirnaert, Cameliastraat n° 26*

Al deze kaartjes hebben een witte keerzijde bedrukt met christelijke citaten en vermanende spreuken.

Bijlage 4.

Doodsbrieven, 1860-1890, verzameling Universiteitsbibliotheek Gent, handschriftenzaal

Doodsbrieven waarvan de broodbonnen uitgeknipt waren:

- *Henriette-Jeanne Hendrix, + Gent, 3 januari 1878*
- *Françoise Van den Berghe, + Gent, 3 februari 1878*
- *Charles-André Andries, + Gent, 8 november 1878 -schepen van Onderwijs, professor en rector van de Gentse Universiteit*
- *Bernard-Jacques Van Acker, + Gent, 25 september 1880 -president van de Kamer van Notarissen van Gent- burgemeester van Kaprijke*
- *Josephus Adriaenssens, + Gent, 1 maart 1882- oud-pastoor van Sint-Jan-in Eremo (de brief is opgesteld in het Nederlands).*
- *Jeannette-Josèphe Van den Berghe, + Gent, 15 juli 1885*
- *Angélique Barbe Françoise Van Achte, + Gent, 2 februari 1886.*

ippa

Vriendelijk en efficiënt in bankzaken

Zetel Gent

Kortrijksesteenweg 39 - Tel. 09/244.40.04